

Daşnakların Qərbi Azərbaycanda törətdikləri qırğınlar

Uzaq və yaxın tarix şahidlik edir ki, ermənilər parazit məxluqlar kimi yayıldıkları ölkələrdə böhranlı vəziyyət yarananda fəallaşmış, onlara qucaq açmış xalqlara qarşı xəyanətkarlıq törətmiş, öz maraqları naminə kütləvi qırğın və faciələr törətməkdən çəkinməmişlər. Son bir əsrdə Osmanlı və Rusiya imperiyalarında, eləcə də Azərbaycan ərazisində baş vermiş müharibə, inqilab və süqut prosesləri zamanı əlahiddə erməni millətçiliyinin antibəşəri xarakterdə təzahürü buna sübutdur.

XX əsrin əvvəllərində və sonlarında, xüsusilə 1918-1920-ci illərdə ermənilərin Azərbaycana qarşı törətdikləri vəhşiliklər, kütləvi qırğınlar, soyqırımları Bakı, Quba, Şamaxı, Naxçıvan və Qarabağda olduğu kimi, İrəvan və Zəngəzurda da qanlı izlər qoymuş, dəhşətli itki və dağıntılarla müşayiət olunmuşdur. Tanınmış şair-publisist, Sumqayıt Dövlət Universitetinin müəllimi Əvəz Mahmud Lələdağ bu mövzuda araşdırmalarından söz açaraq bildirdi:

– Bütün bunlar uzun illər məni narahat etmişdir. Əldə etdiyim məlumatları, hadisələrin canlı şahidləri olan el ağsaqqallarından eşitdiklərimi qələmə alaraq müasirlərimizə və gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün mətbuatda yazılarla çıxışlar edir, tələbələrimlə söhbətlər aparıram. Əvvəla, deyim ki, ermənilər eynilə virus xarakterlidirlər. Mikrob və viruslar zəif orqanizmlərdə baş qaldırdığı kimi, onlar da yaşadıkları dövlətlərdə zəifləmə olan kimi içərisində yaşadıkları xalqa qənim kəsilirlər.

Çar Rusiyası Azərbaycana işğal etdikdən sonra Qacarlar və Osmanlı dövlətləri ərazisindən köçürüb gətirdiyi ermənilər Rusiyada inqilablar başlayan kimi Qafqazın köklü türk-müsəlman əhalisini məhv edib özlərinə böyük dövlət yaratmaq üçün silahlı mübarizəyə qalxdılar. 1905-1907-ci illər inqilabı erməni silahlı bəndələri üçün bir məşq oldu. 1917-ci il fevral inqilabı isə onları irimiqyaslı hərəkata sövq etdi.

Həmin ilin may ayında erməni millətçi liderlər Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı Kerenskinin yanına adam göndərərək xahiş etdilər ki, rus ordusunda olan erməni əsgər və zabitlərinin buraxılmasına icazə versin. Guya, onlar bu əsgər və zabitlərin köməyi ilə yerli ermənilərdən könüllülər toplayıb Osmanlıya qarşı vuruşan ordu yaratmaq istəyirdilər. Onlar Kerenskidən həm də silah-sursat istədilər. Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı ermənilərin bütün tələblərini yerinə yetirdi.

Bundan ürəklənən ermənilər 35 min nəfərlik qoşun korpusu yaratdılar. General T.Nazaryan ümumi komandir təyin edildi. Korpus 3 diviziyaya bölündü. Diviziyalar arasında sahə bölgüsü aparıldı. Hansı diviziyanın hansı bölgələrdə yaşayan azərbaycanlıları məhv etmələri planlaşdırıldı. General Andranik Ozanyan Naxçıvanı, Zəngəzuru və Qarabağın dağlıq hissəsini, general Arışyan, Dro, Qaragen (onlar 1905-ci il erməni-müsəlman davasında Sisianda Qəzər Stepanyanın dəstəsində azərbaycanlılara divan tutublar) İrəvan və İrəvan ətrafını, Zəngibasarı, Eçmiədzini, Vedibasarı

rayonunun aran hissəsini, Qəmərlini, Dərələyəzi, polkovnik Silikov-Silikyan Göyçə gölü ətrafını ələ keçirib bütün azərbaycanlıları məhv etməli idilər.

Vaxt yetişəndə general Arışyanın, Dronun diviziyası İrəvan və şəhərətrafı azərbaycanlıları qırmağa başladılar. Ermənilər qapı-qapı düşüb kişiləri bir tərəfə, arvad-

uşaqları o biri tərəfə aparırdılar. Sonra kişiləri güllələyirdilər.

İrəvan sakini, uzun illər məsul vəzifələrdə çalışmış Musa Vəlibəyov xatırlayırdı:

– Erməni quldurlar kişiləri yığarkən qaçıb həyətdəki qoz ağacının başına çıxıb gizləndim. Gecə qaçdım Dəlmə bağlarına, ən hündür bir ağaca çıxıb onun başında qaldım. Qadın-uşaqları soyundurduqdan sonra ermənilər onları Dəlmə bağlarındakı damlara doldurub yandırdılar. Arvad-uşağın çığırması bütün dərəni götürmüşdü. Damlar yanır, yanğın sönənə qədər inilti, sızıltı səsi kəsilmirdi. Bu qəddar diviziyanın əsgərləri İrəvanətrafı Vedibasarı, Zəngibasarı, Qəmərlini və Qurtqulunun əhalisini qırmış, evləri yandırmışdılar.

Qəmərlini rayonunun 28 azərbaycanlı kəndinin – Cıgdamlı, Ağhəmzəli, Sabunçu, Məsimli, Cənnətli, Seyidlər və s. camaatını ermənilər qırmış, damlara yığıb yandırmışdılar. Dronun dəstəsi Axta rayonunun Təkərli, Dərəçiçək, Gümüş və başqa bir neçə kəndin camaatını qırmış, bir hissəsini dağlara qovmuş, onlar da dağda borana düşüb qırılmışdılar. Kənəkir rayonunun 40 kəndini elə qırmışdılar ki, bir nəfər də sağ qalmamışdı.

Hüseyn Abbasoğlunun söhbətindən:

– İrəvanda qırğın zamanı şəhərin bütün adamları qaçıb Göy məscidə, Allah evinə dolmuşdular. Uluxanlı kəndinin camaatını Dəvəli stansiyasından Azərbaycana gedən

qatarın 4 vaqonuna doldurub elə orada da hamısını qırmışdılar. Qəbiristanlığa gətirilən meyidlər şişib qoxmuşdular. Onların basdırılmasını İran konsulluğu təşkil etdi. Bu qırğınlar Dərələyəzin Paşalı, Kotanlı, Her-her, Bulaqlar, Daylaxlı, Çaykənd, Terp, Köşbək, Cul, Komur, Safoylu, Həsənkənd, Sallı, Qışlaq, Hors, Ələyəz, Qovşuq, Ayısəsi, Qabaqlı, Qaraçay, Alxan və başqa kəndlərinin əhalisini Dro və Qaragenin adamları damlara doldurub yandırmışdılar. Onların əmlaklarını talan etmişdilər. Dronun quldur dəstəsi təkcə Dərələyəz zonasında azərbaycanlılar yaşayan 50-dən çox kəndi viran qoymuş, əhalisini qırmış, damlara doldurub yandırmışdı.

da dağda borana düşüb qırıldı. Daşnak Silikyan əsgərlərinə xüsusi tapşırırdı: “Patronlara qənaət üçün döyün, qovun dağlara qoy dağlarda qırılınlar meyidlərini qurd-quş yesin”.

Göyçə gölü ətrafında olan kəndlərin camaatını, Bəyazıt rayonunun əhalisini qışın oğlan çağında qayıqlara doldurub, gölə töküüb qırmışdılar. Həmin qırğınlarda iştirak edən A.Papyan ermənilərə fəxrli deyirmiş: “Mən Basarkeçərdə ağına-bozuna baxmadan azərbaycanlıları qırıb tökdüm. Adamın gülləyə heyfi gəlirdi, bu köpəklərin döyüşdən sonra sağ qalanlarını quyuya doldurub üstlərindən ağır daşlar tökdürürdüm. Onlardan heç biri sağ qalmaz idi”.

Müsahibimiz bolşevik libaslı daşnak S.Şaumyanın bu qırğınlara dəstək verməsi barədə aşağıdakıları söylədi:

– Bakıda yaranmış hakimiyyətətsizlikdən istifadə edən Spetan Şaumyan daşnak Andraniki açıqca himayə edirdi. O, Naxçıvana soxulduqdan sonra elan edib ki, “Məni Şaumyan Naxçıvana rəhbər təyin edib”. Andranik S. Şaumyanın göstərişi ilə Naxçıvan əhalisindən bütün silahları yığıb. Onun bu hərəkatları, fəallığı S.Şaumyanı razı salıb və Andraniki “xalq qəhrəmanı” adlandırıb. O, bolşevik lideri Leninə belə bir teleqram vurub: “Andranik Ozanyan Naxçıvanda Şura hökumətini qurur. Ona əlavə kömək lazımdır”. Teleqram Leninə çatarmaz daşnaklara “əlavə köməyi” təşkil edib.

1918-ci ilin mart ayının 10-da Qərbi Azərbaycanın Ləmbəli bölgəsindən olan polis işçisi Mustafa Əfəndiyev İrəvandan Naxçıvana gedən qatarda yoxlama apararkən xeyli silah-sursat – 60 pulemyot, saysız-hesabsız patron aşkar edir. Burada atışma başlayır, ölən və yaralanan olur. Mustafa Əfəndiyev isə həbs olunur. Onun taleyi bu gün də məlum deyil. Şaumyanın qeyd etdiyi “əlavə kömək” azərbaycanlıları qırmaq üçün Andranikə göndərilən silah-sursat idi. Şaumyana belibağlı olan quldur Andranik öz qoşunu ilə Çənnəb, Aza, Yayıcı, Camaldin, Əbrəqunis, Ərəzin, Çeşməbasar kəndlərini talan edib, od vurub, əhalini dədə-baba yurdundan didərgin salıb. Evlər, məscidlər, örüşlər, yamaclar, zəmilər odlara qalanıb. Bütün bunlar erməni daşnakların Qərbi Azərbaycanda törətdikləri irimiqyaslı qırğınların kiçik bir hissəsidir.

**Hazırladı:
T. RÜSTƏMLİ,
“Xalq qəzeti”**